

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
ชายแดนภาคใต้: กรณีวัดชลธาราสিংเห จังหวัดนราธิวาส
Community participation in conservation of arts and
culture in the Southern border: A case study of Wat
Chon Thara Singhe, Narathiwat Province

ปัญญา เทพสิงห์¹

Punya Tepsing

เก็ดถวา บุญปรากฏ²

Kettawa Boonprakarn

Abstract

The purpose of this study was to investigate community participation in conservation of arts and culture, a case study of Wat Chon Thara Singhe, Che He Sub-district, Takbai District, Narathiwat Province. Data were collected from related documents and from the field through non-participant observations and in-depth interviews with 14 key informants consisting of Buddhist monks, people in the

¹รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
Associate Professor, Ph.D., Department of Education, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
Assistant Professor, Ph.D., Department of Education, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus

community and local academicians selected using purposive sampling; the data were validated using triangulation, and concluded with analytical description.

The study found limited community participation in planning and decision-making regarding repair and maintenance of the historical site but more community participation among local craftsmen, merchants and local people in creation of new work as inheritance of Thai arts. Regarding practice, community participation was found directly and indirectly. Direct participation was in creating new Thai Buddhist arts and repairing artwork outside the historical site by raising money, materials and labor from devotees. However, community participation in repairing the historical site was limited by government conditions. Indirect participation was found in dissemination of knowledge, guarding and conserving the environment. Benefits from participating in conservation were social networks that the community made with visitors to the temple and income from providing services for tourists but these benefits were limited to only government employees and participants of the community tourism project. Nevertheless, the benefits were minimal because of the small number of tourists due to the unrest situation in this area. Evaluation of repair was conducted by knowledgeable persons in the community and the abbot by comparing the condition of antiques and patterns of decoration before and after repair. Evaluation results reflect confidence in repair and maintenance by the government. Therefore, organizations responsible for conservation should give understandings to the community.

Keywords: Community participation, conservation, arts and culture,
Wat Chon Thara Singhe

บทคัดย่อ

วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กรณีวัดชลธาราสิงเห ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลเจ๊ะเห อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม โดยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นพระสงฆ์ ชาวบ้านในชุมชน และนักวิชาการท้องถิ่นรวม 14 คน โดยเลือกแบบเจาะจงนำข้อมูลมาตรวจสอบสามเส้าและสร้างบทสรุปโดยพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีส่วนร่วมวางแผนตัดสินใจ เกี่ยวกับการซ่อมบำรุงอาคารโบราณสถานน้อย ชุมชนมีส่วนร่วมวางแผนมากในการสร้างใหม่ที่สืบสานศิลปะไทย โดยคิดร่วมกันระหว่างช่างท้องถิ่น พ่อค้า ประชาชน ด้านปฏิบัติการชุมชนมีส่วนร่วมทั้งทางตรงและทางอ้อม ปฏิบัติการทางตรงโดยวิธีสร้างพุทธศิลป์ไทยขึ้นใหม่ และซ่อมบำรุงศิลปนอกเขตโบราณสถาน โดยระดมเงิน วัสดุและแรงงานจากผู้ศรัทธา การซ่อมบำรุงโบราณสถานชุมชนมีส่วนร่วมน้อย ชุมชนต้องการร่วมซ่อมบำรุงแต่มีเงื่อนไขของรัฐ ทางอ้อมโดยวิธีการเผยแพร่ความรู้ เฝ้าดูแล รักษาสิ่งแวดล้อม ด้านผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ ทำให้ชุมชนมีเครือข่ายทางสังคมกับผู้ชมโบราณสถานของวัด มีรายได้จากการบริการนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามมีเฉพาะคนรับจ้างรัฐและผู้ร่วมโครงการท่องเที่ยวชุมชน ผลประโยชน์มีไม่มากเนื่องจากนักท่องเที่ยวชมวัดมีน้อยจากปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบ การมีส่วนร่วมด้านประเมินผลผู้รู้ศิลปะในชุมชนและเจ้าอาวาสเป็นคนประเมิน โดยเปรียบเทียบสภาพ

โบราณวัตถุและลวดลายตกแต่งก่อนหลังซ่อมแซม ผลการประเมินสะท้อนถึงระดับความเชื่อมั่นในงานซ่อมบำรุงของรัฐ เหตุนี้หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการอนุรักษ์จึงควรสร้างความเข้าใจแก่ชุมชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน การอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม วัดชลธาราลิงเห

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ศิลปวัฒนธรรมเป็นสมบัติของทุกคนในชาติ ชุมชนมีสิทธิและหน้าที่ในการบริหารจัดการวัฒนธรรมของตนเอง ปกป้องรักษา ติดตามและตรวจสอบ มิให้แหล่งศิลปวัฒนธรรมได้รับความเสียหาย จนเสื่อมคุณค่าหรือไร้ประโยชน์ หน่วยงานรัฐมีหน้าที่ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดนโยบาย การเฝ้าระวัง การพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ การสร้างความเข้าใจและจิตสำนึกรับผิดชอบต่อกลไกสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพคือ การจัดองค์ความรู้และการสร้างความเข้าใจ (Thai ICOMOS, 2011) วัดเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมแหล่งหนึ่งที่หลอมรวมภูมิปัญญาเกือบทุกแขนง ทั้งศิลปะ คติความเชื่อ ขนบประเพณีและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะวัดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและเป็นแหล่งศิลปะอันทรงคุณค่า ย่อมสมควรอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไว้เหมือนเดิม ซึ่งความเหมือนเดิมสามารถดำเนินโดยรักษาของเก่าไว้หรือสร้างใหม่โดยยึดแบบแผนศิลปะไทยดั้งเดิม อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมใด ๆ ที่รัฐเป็นฝ่ายจัดการฝ่ายเดียวย่อมไม่ประสบผลนัก วัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนย่อมต้องให้คนในชุมชนช่วยดูแล

ภาพประกอบ 1 อาคารโบราณสถาน (กุฏิเจ้าอาวาส) ภายในวัดชลธารสิงเห
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัย วันที่ 25 เมษายน 2559

วัดชลธารสิงเหเป็นวัดหนึ่งที่มีมรดกศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า วัดตั้งอยู่ในชุมชนเจ๊ะเห หมู่ 3 ตำบลเจ๊ะเห อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส สภาพชุมชนนี้มีความเป็นอยู่หลากหลายวัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งชาวไทยพุทธ ชาวไทยพุทธเชื้อสายจีน และชาวมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกัน ชาวไทยพุทธมีประมาณร้อยละ 15 ของประชากรทั้งหมดในตำบลเจ๊ะเห จัดเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งแต่ต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คนในชุมชนมีอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพเสริมคือการประมง เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย ประชาชนติดต่อไปมาค้าขายกับประเทศมาเลเซีย ชาวพุทธมีภาษาถิ่นเป็นของตนเอง ซึ่งมีความไพเราะแตกต่างจากภาษาถิ่นใต้ทั่วไปคือภาษาเจ๊ะเห เป็นเอกลักษณ์ของชาวตากใบ และจังหวัดนราธิวาสมาจนถึงปัจจุบันนี้ (Poalo Mayo, 2011, n.d.) ชุมชนไทยพุทธได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มานาน ทำให้วัดยังมีสภาพสมบูรณ์และสวยงามด้วยรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าโบสถ์และจิตรกรรมภายในโบสถ์ กุฏิพระ วิหารพระพุทธไสยาสน์ หอพระนารายณ์ ดังที่ Tepsing & Promsaka na Sakolnakorn (2011, pp. 56 - 60) สรุปผลการศึกษาว่า วัดชลธารสิงเหมีลักษณะพหุลักษณะทางศิลปกรรมที่มีมายาวนาน เหมาะสมต่อการเปิดพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ สืบเนื่องจากเป็นวัดเก่าแก่มียุคเก่าทางวิชาการ และมีมรดกศิลปะอันภาคภูมิใจของท้องถิ่น โดยเฉพาะกุฏิไม้สาม

หลังซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและอิทธิพลตะวันตกในแหลมมลายู ปัจจุบันวัดมีเพียงสิ่งปลูกสร้างบางหลังเท่านั้นซึ่งขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ภายในวัดไม่ได้เป็นเขตโบราณสถานทั้งหมด วัดสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2403 หรือปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ความสำคัญของวัดยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ การปกครองไทย ดังปรากฏอยู่ในเอกสารการเสียดินแดนสู่รัฐมลายู กล่าวคือเมื่อครั้งรัฐบาลอังกฤษเข้าปกครองหัวเมืองมลายู ได้ขอทำความตกลงกับฝ่ายไทยในการปักปันเขตแดน ครั้งนั้นตากใบขึ้นกับรัฐกลันตัน ฝ่ายอังกฤษเดินทางมาสำรวจดินแดนจนถึงบ้านปลักเล็ก ซึ่งอยู่ถัดออกไปจากวัดชลธาราสิงเหราว 25 กิโลเมตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทักท้วง ให้เหตุผลว่าดินแดนนี้ยังมีวัดไทยคือวัดชลธาราสิงเห ซึ่งมีวัฒนธรรมแบบไทยมาช้านาน แผ่นดินนี้จึงควรได้รับการครอบครองจากประเทศไทย เหตุนี้จึงนิยมเรียกว่า “วัดพิทักษ์ถิ่นแดนไทย”

วัดยังเป็นศูนย์รวมชาวไทยพุทธในเขตชายแดนภาคใต้ฝั่งตะวันออก เนื่องจากตั้งอยู่ติดเขตแดนไทย-มาเลเซีย ในชุมชนไทยพุทธที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของจังหวัดนราธิวาส อันแสดงถึงวัฒนธรรมไทยอันเข้มแข็ง ความศรัทธามั่นคงในพุทธศาสนา และความรักใคร่เสียสละเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง โดยไม่ทิ้งเอกลักษณ์ของตนเอง (Shompengpun, 2002, p. 347) วัดชลธาราสิงเหยังจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและศูนย์สื่อนักธรรมระดับเขต เจ้าอาวาสวัดในอดีตหลายรูปเคยดำรงเป็นเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัด วัดเคยได้รับเกียรติภูมิเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ความเป็นศูนย์รวมยังสะท้อนได้จากการเดินทางของชาวพุทธเชื้อสายสยามในมาเลเซีย หากเดินทางมายังตากใบหรือพื้นที่อื่นๆ นิยมแวะชมหรือหาข้อมูลเบื้องต้นที่วัดชลธาราสิงเหเป็นแห่งแรก (Ophatchonlatan, 2558, n.d.) นอกจากนี้เป็นวัดที่มีกษัตริย์ไทยและราชวงศ์เสด็จมาเยือนหลายพระองค์ เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อปี พ.ศ. 2458 โดยเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช (Na Songkla, 1992, pp. 18 - 20) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จมาเยือนในปี พ.ศ. 2519 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีทรงนำนักเรียนนายร้อย (จ.ป.ร.) ทักษะศึกษาในปี พ.ศ. 2534 อันเป็นประจักษ์พยานแสดงถึงแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมสำคัญของชาติ

ในอดีตวัดชลธาราสิงเหเป็นแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชมจำนวนมาก คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด และได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน จนเมื่อเกิดสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นักท่องเที่ยวมีน้อยลง ส่งผลต่อรายได้ของชุมชน ปัจจุบันวัดยังคงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมน้อย การเปลี่ยนแปลงสังคมไม่เพียงส่งผลต่อเศรษฐกิจ แต่ยังทำให้วัดมีพลังขับเคลื่อนจากชุมชนในการรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ดังที่ Changsorn (2010, n.d.) ได้สรุปผลวิจัยว่า หลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้วิถีชีวิตชาวพุทธมีการเปลี่ยนแปลง สถาบันศาสนาและความเชื่อมีผลกระทบ วัดหลีกเลี่ยงการจัดงานประเพณีในเวลากลางคืน การดำรงอยู่ของชุมชนมีผลจากปัจจัยต่าง ๆ กัน ชุมชนที่เข้มแข็งส่วนหนึ่งเกิดจากการรักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น มีผลการศึกษาของ Jaetae (2013, n.d.) เรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนแห่งหนึ่ง อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2555 - 2557 ที่พบว่าความสามารถที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงคือ การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี นอกจากนี้มีผลการศึกษาของ Arli & Chonpracha (2013, n.d.) พบว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในโครงการหมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุข กรณีศึกษาจังหวัดนราธิวาส แนวทางหนึ่งคือการส่งเสริมให้ผู้นำ

ชุมชนปฏิบัติงานในพื้นที่เกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีของตน โดยร่วมมือกับ ภาครัฐ จากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสงบสุข สามารถ ใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นฐาน โดยไม่ทำให้ชุมชนหันเหออกจากทัศนะที่จะร่วมอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมของชุมชนมีหลายลักษณะ Chapin (1997, p. 315 - 320) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยทั่วไปเป็น 4 ลักษณะคือ 1) การมีส่วนร่วมในวางแผนการตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล แนวคิดนี้ผู้วิจัยได้นำมาปรับใช้เป็นกรอบสำหรับการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนครั้งนี้ด้วย ในประเด็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ภูมิวัดชลธาราสิงเห

ความสำคัญของวัดเป็นแรงสนับสนุนให้ภาครัฐ เอกชน และชุมชนพยายาม อนุรักษ์และสืบสานมรดกศิลปวัฒนธรรมนี้ต่อไป อย่างไรก็ตามจากสภาพพื้นที่ของวัด ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทย-มาเลเซียอันเป็นพื้นที่ชายขอบของประเทศ และจาก สถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ของวัดชลธาราสิงเห ซึ่งจัดเป็นสถาบัน ศาสนาที่สำคัญในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตศิลปวัฒนธรรม เฉพาะที่เป็นอาคารสิ่งปลูกสร้างในวัด เพื่อมุ่งหาคำอธิบายว่าการมีส่วนร่วมร่วมของ ชุมชนของวัดชลธาราสิงเหภายใต้บริบทดังกล่าวเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ของวัดชล ธาราสิงเห จังหวัดนราธิวาส

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เก็บข้อมูลจากเอกสาร เช่น รายงานวิจัย บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ และเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสังเกต แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การบันทึกภาพและจดบันทึก เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้แก่ พระสงฆ์ 3 รูป ชาวบ้านและผู้นำชุมชน 9 คน นักวิชาการท้องถิ่น 2 คน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลา 5 - 10 ปี และเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดชลธาราสিংเห นำข้อมูลมาตรวจสอบแบบสามเส้าด้านแหล่งข้อมูล ขณะที่เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการตรวจสอบข้อมูลจากบุคคล สถานที่ ระยะเวลาที่ต่างกัน เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการนำข้อมูลมาจำแนกหมวดหมู่ตามประเด็น ตีความสร้างข้อสรุป นำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กรณีวัดชลธาราสিংเหจังหวัดนราธิวาส พบว่ามีทั้ง 4 ลักษณะคือ การมีส่วนร่วมในวางแผนและตัดสินใจ การปฏิบัติการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล แต่ละลักษณะปรากฏผลดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ด้านอาคารโบราณ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจน้อย ทั้งนี้มีสาเหตุจากหลายปัจจัย เช่น สถานการณ์ความไม่สงบที่ได้นำให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยจัดขึ้นในวัดต้องยกเลิกหรือลดลงจากเดิม ส่งผลให้ชุมชนห่างเหินจากวัดมากกว่าอดีตที่อยู่ในสภาวะปกติ ปัจจัยจากความคิดเห็นของชุมชนที่ว่า การสงวนรักษาหรือซ่อมบำรุงเป็นบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง ชุมชนไม่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการดำเนินงาน

การตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดระบบการทำงาน วิธีการทำงานเป็นอำนาจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การแสดงความต้องการอนุรักษ์จัดให้เป็นบทบาทของเจ้าอาวาสและบุคคลซึ่งรู้ว่าจ้างให้ดูแลรายงานขึ้นไป อีกปัจจัยหนึ่งเกิดจากทัศนคติซึ่งมีต่อกันระหว่างเจ้าอาวาสกับชุมชน เจ้าอาวาสที่ประชาชนเลื่อมใสจะต้องเห็นความสำคัญกับคนในชุมชน เมื่อมีโครงการใด ๆ มีการปรึกษาคณะกรรมการเพื่อระดมความคิดช่วยกันตัดสินใจในแผนการดูแลรักษา เจ้าอาวาสในอดีตเป็นที่ยอมรับของประชาชนเพราะเข้าถึงชุมชน ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “เจ้าอาวาสคนเก่าชาวบ้านยอมรับ ท่านยังแต่สร้าง คนเชื่อถือ เอมวลชน ทำอะไรช่วยกันวางแผน” (Nui, assumed name, Personal communication, December 25, 2016) ปัจจุบันการวางแผน ตัดสินใจ การลงมติพิจารณาเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการซ่อมบำรุงหรือการบูรณะ เป็นอำนาจของเจ้าอาวาสร่วมกับสำนักศิลปากรประจำเขตชุมชนมีส่วนร่วมวางแผนเฉพาะด้านการจัดสร้างอาคารใหม่ ๆ นอกเขตโบราณสถานหรือการร่วมรักษาสีงวดล้อม การปกป้องโบราณสถาน หรือเฝ้าระวังภัยคุกคามจากผู้ก่อการร้าย ด้วยจิตสำนึกของชุมชนต่อมรดกศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า หรือกล่าวได้ว่าการวางแผนศิลปวัฒนธรรมของวัดในด้านสังคม หรือการก่อสร้างสิ่งใหม่ ๆ ภายในวัดคนในชุมชนมีบทบาทสูง ในขณะที่การวางแผนตัดสินใจด้านการซ่อมบำรุงหรือการบูรณะ ซึ่งต้องดำเนินการตามหลักวิชาการ เป็นบทบาทของเจ้าอาวาสร่วมกับหน่วยราชการ ซึ่งขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของเจ้าอาวาสในการร่วมแสดงข้อคิดเห็น

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ

ปฏิบัติการของชุมชนเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมมีทั้งทางตรงและทางอ้อม การอนุรักษ์ทางตรง ได้แก่ การร่วมซ่อมบำรุงหรือบูรณะอาคารโบราณ หรือเป็นการ

จัดสร้างขึ้นใหม่ที่สืบสานพุทธศิลป์ไทยตามประเพณี จากการศึกษาพบว่า การซ่อมบำรุงรักษาคนในชุมชนมีบทบาทน้อยมาก แต่จะมีส่วนร่วมมากกับการจัดสร้างขึ้นใหม่ หลังจากสำนักศิลปากรมีแผนงานซ่อมบำรุงอาคารโบราณของวัด ได้จัดหาผู้รับเหมาเพื่อรับประมูลงานซ่อมบำรุง เจ้าอาวาสพยายามสรรหาคนในชุมชนมาเป็นผู้รับเหมา แต่ค้นหาไม่เจอนักจึงต้องให้คนภายนอกชุมชน อย่างไรก็ตามคนในชุมชนยังเห็นว่าช่างฝีมือในงานซ่อม หรือผู้รับเหมาซึ่งผ่านประสบการณ์ในการบูรณะ แต่อาจเป็นเพราะไม่เห็นความสำคัญกับชุมชนหรือทุนดำเนินการสูงกว่า ผลสุดท้ายได้ผู้รับเหมาและคนงานจากภาคกลาง ซึ่งพระสงฆ์รูปหนึ่งได้สะท้อนความรู้สึกดังกล่าว ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “อาตมาเห็นแล้ว งานบูรณะควรให้คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ เพื่อเขาจะได้ซึมซับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง แต่ไม่ค่อยมี อาจเป็นเพราะเขามีงานหลักทำแล้ว” (Prason, assumed name, personal communication, November 19, 2016)

หากพิจารณาจะเห็นว่า ชุมชนมีความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม แต่โอกาสไม่อำนวย เนื่องจากเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ระเบียบราชการที่ค้ำึงถึงค่าใช้จ่ายที่ประหยัด ช่างรับเหมาภายนอกประมูลด้วยราคาที่ต่ำกว่าช่างในท้องถิ่นอาจไม่ได้รับความวางใจในการซ่อมบำรุงหรือบูรณะ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ชุมชนสะท้อนออกมาคือ การลดเงื่อนไขต่าง ๆ และวางมาตรการให้กับหน่วยราชการเปิดช่องทางให้ผู้ที่จะทำการซ่อมบำรุงควรเป็นคนในชุมชนมากกว่าคนนอกชุมชน ช่างภายนอกเมื่อทำงานเสร็จสิ้นบางครั้งทิ้งปัญหา คนในชุมชนจะสานต่อแต่ไม่มีความสามารถ เพราะยังไม่มีความรู้ชำนาญ และการซ่อมแซมแต่ละครั้งจะต้องแจ้งกรมศิลปาท่านั้น ทำให้อาคารชำรุดเสียหายมากกว่าที่ควรเป็น เพราะต้องรองบประมาณหรือการจัดจ้าง คนในชุมชนยังต้องการความรู้อย่างทั่วถึงเกี่ยวกับกฎระเบียบของเขตโบราณสถาน การประกาศเป็นเขตโบราณสถานและการที่กรมศิลปากรควบคุมไม่ให้

เปลี่ยนแปลงใด ๆ ยังก่อให้เกิดความสับสนของคนในชุมชนระหว่างสิ่งใดที่ควรหรือไม่ควร ดังคำสัมภาษณ์ว่า “มีกิ่งไม้มาบัง ไม่เห็นกุฏิ จี (จะ) ตัดก็ต้องบอกกรมศิลป์ ป่าว่าไม่ใช่ ของพินนี้ทำได้เลย บางอย่างชาวบ้านเข้าใจไปเอง” (Sumang, assumed name, personal communication, December 24, 2016)

ด้านการจัดสร้างพุทธศิลป์ไทยที่สืบสานตามประเพณี คนในชุมชนเข้ามาร่วมดำเนินการอย่างเต็มภาคภูมิ ในชุมชนมีครูผู้ชำนาญด้านศิลปะไทยคนหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันใช้ชีวิตหลังเกษียณตั้งบ้านอยู่ใกล้วัด ครูดังกล่าวช่วยออกแบบก่อสร้างอาคารให้แก่วัด ดังเช่น การสร้างมณฑปเพื่อตั้งรูปสมมติเจ้าอาวาสรูปก่อน (ท่านยิ้ม) นอกเขตโบราณสถาน อาคารหลังนี้เกิดจากแรงบันดาลใจของช่างและแรงงานคนในชุมชนทั้งสิ้น เบื้องหลังของความสำเร็จเกิดจากความศรัทธาที่มีต่อเจ้าอาวาสรูปก่อน โดยมีผู้นำคือ พ่อค้าทองในตลาดเดินทางมาปรึกษาครู เพื่อขอให้มีการสร้างมณฑป จึงดำเนินการก่อสร้างเริ่มตั้งแต่การเตรียมพื้น การออกแบบเขียนแบบ การตกแต่งลวดลายกระหนก จนสำเร็จในเวลา 3 ปี ทุนดำเนินการมาจากการบริจาคของชุมชน การจัดเลี้ยงน้ำชา ระดมทุนของพ่อค้าทอง หากพิจารณาด้านการสนับสนุนทรัพยากร ชุมชนมีส่วนร่วมมาก ดังเช่น การบริจาควัสดุปูนทราย ไม่เฉพาะมณฑปเท่านั้นยังรวมถึงถนนคอนกรีตสู่อาคารต่างๆ ใช้แรงงานชุมชนและเงินบริจาค ความสำเร็จเป็นผลมาจากการมีของเจ้าอาวาสรูปก่อนที่ยังอยู่ในความทรงจำของคนในชุมชน ด้วยความเคารพและศรัทธา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “เป็นเพราะบาร์มีของท่าน ท่านเป็นถึงเจ้าคณะ ไม่แต่ชุมชนแถววัด ชาวบ้านใกล้เคียงต่างมาช่วยเหลือ คนรวย ๆ เขาซื้อปูนเป็นกระสอบ” (Sumang, assumed name, personal communication, December 24, 2016) แม้ปัจจุบันวัดไม่มีความประสงค์ตั้งกรรมการวัดเป็นทางการ แต่มีผู้ประสานงานคอยแจ้งข่าวไปยัง

ชุมชนต่าง ๆ ผ่านผู้ใหญ่บ้าน อย่างไรก็ตามความร่วมมือหรือการเข้ามีส่วนร่วมยังน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับทำให้ความร่วมมือกับเจ้าอาวาสในอดีต

การเข้ามาปฏิบัติภารกิจของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทางอ้อม ได้แก่ การเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ การรักษาสภาพแวดล้อม และการปกป้องมรดกศิลปวัฒนธรรมของตน กิจกรรมนี้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างยิ่ง การเผยแพร่ความรู้ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมคือคนในชุมชนซึ่งสำนักศิลปากรจ้างให้ดูแลและถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เยี่ยมชม การเผยแพร่เรื่องราวของวัดยังดำเนินการโดยสำนักงานเทศบาล สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอ และโรงเรียนในท้องถิ่น โดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษาของวัด อย่างไรก็ตามสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปคือ โรงเรียนวัดมีไทยพุทธลดลงทำให้เรื่องราวของวัดและพุทธศิลป์ไทยได้รับการเผยแพร่น้อยลงด้วย เกี่ยวกับชื่อของโรงเรียนวัดชลธาราสิ่งเหมีเหตุการณ์ซึ่งทำให้ชุมชนเลื่อมใสเจ้าอาวาสรูปก่อนประการหนึ่งคือ การที่เจ้าอาวาสยื่นกรณให้ใช้ชื่อโรงเรียนวัด จากสาเหตุที่มีกระแสดังกล่าวให้ตัดชื่อคำว่าวัดออกไป สะท้อนถึงความหวงแหนวัดซึ่งอยู่คู่วัดมานาน จำนวนนักเรียนมุสลิมซึ่งเพิ่มขึ้นในโรงเรียนวัดส่งผลกระทบต่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวศิลปวัฒนธรรมไทย แต่ยังมีโรงเรียนอื่น ๆ ที่นักเรียนส่วนใหญ่เป็นไทยพุทธทำการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวัด มีโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เป็นหลักในการเผยแพร่ความรู้ มีครูที่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาพยายามรวบรวมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจัดทำเอกสาร ตั้งพิพิธภัณฑ์ในโรงเรียน ครูเหล่านี้มักนำนักเรียนเข้ามาศึกษาเรียนรู้ที่วัดเสมอ ยังมีระดับแกนนำชุมชน เช่น ประธานวัฒนธรรมชุมชน ประธานวัฒนธรรมอำเภอซึ่งเกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน คนเหล่านี้พร้อมที่จะให้ความรู้เมื่อติดต่อกับความรู้ ดังคำสัมภาษณ์ว่า “พี่ยังมีหน้าที่พานักท่องเที่ยวไปดูสถานที่สำคัญชุมชนอย่างวัดชลมีกิจกรรมบ่อยมาก เราทำเพื่อคนในท้องถิ่น” (Lek, assumed name, personal communication, December 24, 2016)

การเผยแพร่ความรู้มีหลายวิธีทั้งบรรยาย แจกเอกสาร ฉายวิดีโอซึ่งร่วมกันผลิตระหว่างชุมชนกับสื่อมวลชน ผู้ที่มาชมวัดแบ่งเป็นสามกลุ่ม คือนักท่องเที่ยวในท้องถิ่นจากสามจังหวัดชายแดนซึ่งมีมากที่สุด เนื่องจากคุ้นเคยกับสถานการณ์นักท่องเที่ยวภูมิภาคอื่น ๆ และต่างประเทศ โดยเฉพาะคนสยามในรัฐกลันตันประเทศมาเลเซีย มักข้ามแดนมาเยี่ยมชม ด้วยสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อนสหาย แต่โดยภาพรวมมีน้อยมาก

การรักษาสภาพแวดล้อมมีการจัดตั้งคนในชุมชนเป็นหน่วยอาสาสมัครท้องถิ่น (อ.ส.ม.ค.) ภายใต้การสนับสนุนของรัฐ เพื่อช่วยดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย ตัดหญ้าตัดกิ่งไม้ป้องกันความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นกับอาคารโบราณ โดยรับสมัครผ่านหน่วยวัฒนธรรมอำเภอ อาสาสมัครส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุและอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมานาน ผู้ร่วมมือไม่มีเงินตอบแทน แต่จะได้รับเป็นวัตถุเครื่องใช้ เช่น มีดพริ้ว จักรยาน ทั้งให้สิทธิพิเศษในการชมโบราณสถานหรือพิพิธภัณฑ์ทั่วประเทศ มีกลุ่มนักเรียนและครูเข้ามาช่วยดูแลพัฒนาวัดเป็นครั้งคราวด้วยจิตอาสา สืบเนื่องสถานการณ์ที่ยังไม่น่าวางใจจึงขอความช่วยเหลือจากหน่วยทหารเข้ามาช่วยปกป้องมรดกศิลปวัฒนธรรมชุมชนอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้มีการจัดตั้งอาสาสมัครรักษาหมู่บ้าน (อ.ร.บ.) จากคนในชุมชนเพื่อเฝ้าระวังที่อาจมีผู้ลอบทำลายสิ่งปลูกสร้าง ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามาเฝ้าเฉพาะกลางคืนจนถึง 3 - 4 ทุ่ม หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของฝ่ายทหาร แต่กระนั้นก็ถ้ามีเหตุการณ์ไม่ปกติจะเฝ้ารักษาวัดตลอดทั้งคืน

การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

จากการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์มากขึ้นต่างกัน ที่เห็นชัดคือการทำงานของหน่วยงานรัฐจำนวนสองคน ที่มีรายได้ประจำจากการเฝ้าดูแลและให้คำแนะนำ ผลประโยชน์เชิงวัดดูไม่อาจตีค่าเป็นเงิน แต่เป็นความภูมิใจของคนในชุมชนที่มีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเข้ามาจนไม่อาจปฏิเสธการตอบสนองเชิงสังคม การจัดโครงการท่องเที่ยวชุมชนส่งผลต่อรายได้ ค่าบริการโฮมสเตย์ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การตั้งพิพิธภัณฑ์มีส่วนช่วยให้พุทธสถานมีชีวิต เห็นรากเหง้าและบริบทของชุมชน หากจะรู้จักหรือทำความเข้าใจกับประวัติศาสตร์ของวัดและวัฒนธรรมชุมชน มีแหล่งเรียนรู้ในวัด สืบเนื่องจากวัดได้มอบอาคารหลังหนึ่ง ซึ่งเดิมเป็นกุฏิของเจ้าอาวาสในอดีต (พระครูสิทธิสารประดิษฐ์) ให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเสมอ ตัวอาคารมีความสวยงาม ด้วยการดูแลไม่ตกแต่ง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ บอร์ดนิทรรศการเล่าเรื่องประวัติชุมชน ประวัติศาสตร์แบ่งแยกดินแดนมลายู แม้เป็นพิพิธภัณฑ์เล็ก ๆ แต่สาระที่จัดแสดงล้วนมีคุณค่าและความหมายต่อคนไทยทั่วประเทศ การมีพิพิธภัณฑ์ในวัดนอกจากทำให้วัดมีผู้มาเยี่ยมชมมากขึ้นแล้ว ยังทำให้ชุมชนกับวัดมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น จากการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมของตนเอง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “มาตากใบต้องมาวัดนี้แล้วจะรู้ประวัติ รู้แห่งคนที่นี่ ลุงมาอยู่เพราะชอบของโบราณ ลูกหลาน ๆ มาเห็นรู้สึกเหมือนได้อยู่ในครอบครัวเดียวกัน” (Kaun, assumed name, personal communication, December 20, 2016)

การมีส่วนร่วมของของชุมชนพิจารณาได้จากการเข้ามามีจัดการ ด้านการสร้างเครือข่ายชาวไทยพุทธ โดยใช้วัดชลธาราสิงเหเป็นศูนย์กลาง โดยการสนับสนุนจากสำนักวัฒนธรรมอำเภอและจังหวัด เพื่อสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยว มีนโยบายดึงดูด

วัดจัดคนสยามมาเที่ยววัดชลธาราสিংเห ผลประโยชน์ที่ได้ทางสังคมนอกจากความผูกพันระหว่างคนสองแผ่นดินที่มีรากเหง้าเดียวกันแล้ว ยังทำให้คนในชุมชนมีโอกาสเชิญชวนนักท่องเที่ยวเข้ามาพักในแบบโฮมสเตย์ของตน และแนะนำผลิตภัณฑ์ประจำท้องถิ่น อย่างไรก็ตามสถานการณ์ความไม่สงบเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยว ทำให้มีนักท่องเที่ยวน้อย การกระจายผลประโยชน์เกิดขึ้นกับคนบางกลุ่มที่ทำด้านท่องเที่ยวโดยใช้วัดเป็นพื้นที่ปฏิบัติการ คนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่กล้าคิดกล้าทำท่ามกลางปัญหาชายแดนใต้ การอนุรักษ์โดยการจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือที่พักผ่อนเป็นทางออกที่ดี คนในชุมชนจะรับประโยชน์สืบเนื่องจากการท่องเที่ยวในวัด ที่จะนำไปสู่เครือข่ายหรือผลประโยชน์อื่น ๆ ตามมา เช่น สร้างปฏิสัมพันธ์กับคนต่างถิ่นที่มีโบราณสถานเช่นเดียวกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเดินทางไปดูงาน สำหรับผลเสียที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนมีไม่มากนัก แต่เรื่องเล็กน้อยบางครั้งสร้างความรำคาญ ดังกรณีการเปลี่ยนแปลงดินวัดให้ไปสังกัดเขตเทศบาลก่อให้เกิดความแตกต่างทางความคิด บางชุมชนเห็นว่าไม่ควรอุดหนุนเงินซ่อมแซมวัดต่อไป เพราะได้รับความช่วยเหลือจากเทศบาลแล้ว ชุมชนมีทัศนคติการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัดแตกต่างกัน ฉะนั้นเมื่อวัดต้องการความช่วยเหลือต้องทำความเข้าใจสภาพชุมชน การขอความอนุเคราะห์เพื่อร่วมกิจกรรมในวัดยังพิจารณาถึงความเหมาะสม สถานภาพบุคคล มีให้บาดหมางในการทำงานร่วมกัน

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การมีส่วนร่วมประเมินผลการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัด ส่วนใหญ่เป็นบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาส โดยมีชุมชนเข้ามาร่วมพิจารณาอยู่บ้าง หลังจากหน่วยงาน

รัฐเข้ามาซ่อมบำรุงหรือบูรณะ พระสงฆ์มักประเมินในส่วนที่เกี่ยวกับตำแหน่งและจำนวนสิ่งของภายในอาคาร ดังเช่นการซ่อมกุฏิหลังหนึ่งพระสงฆ์ตั้งข้อสังเกตว่ามีโบราณวัตถุบางชิ้นเคลื่อนย้ายออกไป เนื่องจากเป็นชิ้นเล็ก ๆ ที่ไม่ได้ลงทะเบียน พระสงฆ์ยังเห็นความบกพร่องของตนในการตรวจตรา ขณะเดียวกันยอมรับคำวิพากษ์ของชุมชน สำหรับการประเมินของคนในชุมชนมักเกี่ยวข้องกับลวดลายตกแต่งฝาผนัง เนื่องจากมีนักวิชาการท้องถิ่นหรือผู้รู้ศิลปะอยู่ในชุมชน นอกจากนี้มีคนที่เข้ามาทำกิจกรรมอยู่ในวัดเป็นประจำทำให้คุ้นเคยและเห็นสภาพของอาคารมาโดยตลอด หลังจากซ่อมบำรุงสังเกตเห็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง มีลวดลายศิลปะบางอย่างผิดเพี้ยนไปจากเดิม จนสามารถชี้ลักษณะของลวดลายที่เปลี่ยนแปลง อาจกล่าวได้ว่าชุมชนมีบทบาทในการตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “คลุกคลีวัดนี้มาตั้งแต่เด็ก ไล่ต่าง ๆ ตามผนัง ติดตามมาตลอด ไล่ไม่เหมือนเดิม รายละเอียดหายหมด” (Phun, assumed name, personal communication, December 24, 2016) ผลการประเมินของวัดและชุมชนไม่ว่าจะสะท้อนผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างไร ทั้งพระสงฆ์และคนในชุมชนต่างเสนอแนวทางแก้ไขเพื่อลดปัญหา โดยให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการซ่อมบำรุง ให้โอกาสแก่คนในชุมชนโดยรัฐควรผ่อนปรนกฎระเบียบต่าง ๆ ของราชการ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมระดมทุนซ่อมบำรุงหรือบูรณะ ด้วยทัศนคติว่าคนในชุมชนย่อมเห็นคุณค่า ห่วงแหนมรดกศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน และมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์มากกว่าคนภายนอก

อภิปรายผล

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โดยพิจารณาทั้งสี่ด้านคือการวางแผนตัดสินใจ การปฏิบัติการ การรับผลประโยชน์ และการ

ประเมินผลได้ชี้ให้เห็นว่า การวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับโบราณสถานของคนในชุมชนมีส่วนร่วมน้อย และเมื่อเปรียบเทียบกับอดีตก่อนการบริหารโดยเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันมีความแตกต่างกัน ในอดีตเจ้าอาวาสเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมวางแผนตัดสินใจอย่างกว้างขวาง กรณีวัดชลธาราสิงเหจะเห็นว่าเมื่อชุมชนมีบทบาทด้านการวางแผนน้อยส่งผลต่อการปฏิบัติได้รับผลกระทบด้วย ทั้งนี้เกิดขึ้นเฉพาะการซ่อมบำรุงโบราณสถานเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาการสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่ใช่โบราณสถาน การดูแลสิ่งแวดล้อมชุมชนยังคงมีบทบาทมาก ทั้งนี้เป็นเพราะวิถีคิดของผู้คนต่อมรดกท้องถิ่น ความเข้าใจในบทบาทตนเองต่อการดำเนินงานของรัฐบาลสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขใหม่ การมีส่วนร่วมของชุมชนอาศัยเงื่อนไขหรือปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Jaetae (2013, n.d.) ที่กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนแห่งหนึ่งของอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาสว่า กระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้นจะต้องอาศัยปัจจัยหลาย ๆ ด้าน สิ่งที่ดีที่สุดคือการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชุมชน โดยเฉพาะการสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนโดยการใช้ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเป็นเครื่องมือไปสู่การขับเคลื่อนกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งนี้หากพิจารณาผลการศึกษาของ Suknui & Tepsing (2016, n.d.) เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษาวัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง มีข้อแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมมีมากทุกขั้นตอน มีชาวบ้าน เยาวชนในชุมชน พระสงฆ์ องค์กรปกครองท้องถิ่น ผู้มีจิตศรัทธาและสำนักศิลปากรร่วมด้วยช่วยกันตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน ซึ่งต่างจากกรณีวัดชลธาราสิงเหที่ชุมชนไม่ค่อยได้รับโอกาสเป็นเพราะบริบทที่ต่างกัน วัดชลธาราสิงเหอยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัย ดังที่ Srichan (2009, n.d.) รายงานผลวิจัย

สถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้ชาวพุทธไม่สามารถปฏิบัติ ศาสนกิจที่วัดตามปกติ ชาวพุทธเข้าร่วมกิจกรรมพุทธศาสนาน้อยลง เพราะไม่กล้าออกจากบ้าน กลัวอันตรายจากสถานการณ์ความไม่สงบ นอกจากนี้ยังอาจสะท้อนให้เห็นว่า ผู้นำศาสนายังเห็นคุณค่าของคนในชุมชนน้อยแล้ว ยิ่งเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนด้วย

ด้านปฏิบัติการมีทั้งทางตรงและทางอ้อม สำนักศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการ โดยตรง โดยประสานงานมายังวัดเพื่อซ่อมบำรุงหรือบูรณะ ในการปฏิบัติหาก โบราณสถานเกิดสภาพชำรุดคนในชุมชนมีส่วนร่วมซ่อมบำรุงน้อยมาก แต่จะมีส่วนร่วมมากกับการปฏิบัติทางอ้อม เช่น การเผยแพร่ความรู้สู่คนภายนอก การส่งเสริมวัดเป็น แหล่งท่องเที่ยวชุมชน การรักษาสภาพแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดของ Uluchata (1999, p. 49) ที่กล่าวว่า การอนุรักษ์โดยการแก้ปัญหาหลังชำรุดทำได้ยากกว่าการ ป้องกันและดูแลรักษา การอนุรักษ์ศิลปะไทยให้คงอยู่ขึ้นกับสภาพ หากอยู่สภาพดีควร ป้องกันการชำรุดหรือเสื่อมสลาย หากอยู่ในสภาพชำรุดต้องเข้าไปบูรณะโดยตรงให้คง สภาพเดิมมากที่สุด แนวทางอนุรักษ์ยังสามารถปฏิบัติโดยทางอ้อมในรูปแบบการ เผยแพร่ความรู้ การจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพักผ่อน นอกจากนี้มีส่วนร่วมมากกับการสร้างสรรค์ใหม่ที่สืบสานศิลปะไทย อาจจะใช้เงินใจ ต่าง ๆ ทุนดำเนินการสร้างแสดงถึงความพร้อมด้านปัจจัยของชุมชน สอดคล้องกับ แนวคิดของ Chapin (1997) ที่เห็นว่าการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการสามารถทำ โดยการประสานความร่วมมือและอุดหนุนด้านทรัพยากร ซึ่งหากนำผลการศึกษาวัดชล ธารสิงห์มาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับปฏิบัติการของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย ในงานศึกษาของ Ratanasit (2012, n.d.) มีความแตกต่างกัน พระธาตุศรีสองรักมีการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นโดยภาพรวมอยู่

ในระดับมากทุกด้านทั้งทางตรงและทางอ้อม ชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นปฏิบัติกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและชั้นติดตามประเมินผล เนื่องจากท้องถิ่นให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมสิ่งที่ดีคือพระธาตุศรีสองรัก และสิ่งที่บรรพบุรุษได้ส่งสมถายทอดมาสะท้อนให้เห็นว่า สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในวัดยังเป็นแรงโน้มน้าวให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน การเข้ามาปฏิบัติการของชุมชนด้านการอนุรักษ์ที่วัดชลธาราสিংเหี้ยทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยภาพรวมยังจัดว่ามีไม่มากนัก อาจเป็นเพราะไม่มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญยิ่งซึ่งยึดเหนี่ยวใจทั้งชุมชน มีเพียงสิ่งปลูกสร้างที่บรรพบุรุษสร้างไว้เท่านั้น

ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดคือด้านจิตใจ ทำให้คนในชุมชนรักและภูมิใจถิ่นฐานตนเอง การหลอมรวมใจที่วัดส่งผลต่อความมั่นคงของชุมชนชาวพุทธ การร่วมอนุรักษ์ยังส่งผลประโยชน์ด้านสังคม โดยเฉพาะการมีเครือข่ายทางสังคมกับชาวมาเลเซียเชื้อสายสยาม สะท้อนถึงขีดความสามารถในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมให้กลายเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม และดึงดูดคนกลุ่มนี้เดินทางมาเยี่ยมชมวัด ผลจากการส่งเสริมของทุกภาคส่วนเพื่อให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทำให้คนในชุมชนส่วนหนึ่งมีรายได้จากนักท่องเที่ยวสอดคล้องกับแนวคิดของ Chapin (1997, pp. 315 - 320) ที่เห็นว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนอกจากคำนึงถึงผลประโยชน์ทางสังคม ยังต้องได้รับผลประโยชน์เชิงวัตถุและบุคคลด้วย อย่างไรก็ตามผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ สังคมหรือบุคคลมิได้กระจายมากนัก มีขึ้นเฉพาะคนผู้เข้าร่วมโครงการ ที่เห็นชัดคือคนในชุมชนที่ได้เงินเดือนสำหรับการดูแลโบราณสถานและให้ความรู้เกี่ยวกับวัด นอกนั้นเป็นผู้ให้เช่าที่พักโฮมสเตย์ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน ผู้ให้บริการท่องเที่ยวซึ่งมีไม่มากนัก เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวน้อยด้วยความเกรงกลัวเหตุรุนแรง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Changsorn (2010, n.d.) ที่พบว่าวิถีชีวิตชาวพุทธหลังเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดน

ภาคใต้มีการเปลี่ยนแปลง งานรื่นเริงงานประจำปีได้ลดลง สถาบันศาสนาและความเชื่อมีผลกระทบ พิธีกรรมที่จัดขึ้นช่วงกลางคืนได้เลื่อนเวลาเร็วขึ้น งานแสดงสัญจรมีน้อยลง ชาวบ้านลดนันทนาการหรือการเดินทางท่องเที่ยวนอกพื้นที่ ผลกระทบเหล่านี้ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวใหม่ ทั้ง ๆ ที่ยังให้คุณค่ากับวัดในฐานะพื้นที่ทางสังคมและจิตวิญญาณเช่นเดิม วัดชลธาราสিংเหียงเป็นพื้นที่สังคมที่ช่วยร้อยรัดชาวไทยพุทธทุกชุมชนมีความสามัคคี หรือสร้างผลประโยชน์ทางใจ ดังเห็นว่างานเกี่ยวกับมรดกธรรมไทยมักจัดขึ้นที่วัด ประเพณีชักพระประจำปีทุกคนร่วมจัดงานที่วัดนี้ งานชักพระแม้ไม่ใช่วัฒนธรรมเชิงวัตถุ (material culture) หรือจับต้องได้ แต่อย่างน้อยทำให้คนจำนวนมากได้เห็นความสำคัญและคุณค่าของพุทธศิลป์ในวัดชลธาราสিংเหียงเป็นมรดกของตน การมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้เกิดความเข้มแข็งในการรักษาศิลปวัฒนธรรมของตนโดยรวม สอดรับกับผลการศึกษาของ Jaetae (2013, n.d.) จากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนแห่งหนึ่ง อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2555 - 2557 ซึ่งพบว่ามีความโดดเด่นและเข้มแข็งหลายด้าน ด้านหนึ่งคือความเข้มแข็งด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ทำให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างมั่นคง มีจิตใจเหนียวแน่น และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องจากเดิมมาก

การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชนเห็นได้จากการแลกเปลี่ยนทัศนะระหว่างกัน การวิพากษ์ผลการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการวิพากษ์ผลการปฏิบัติงานของคนภายนอก โดยเฉพาะการอนุรักษ์ของหน่วยรัฐที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับแนวคิดของ Chapin (1997) ที่เห็นว่า หลังจากรากฐานงานต้องมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการเสนอแนวคิดในการปรับปรุงหรือแก้ไขงานต่าง ๆ ให้ดีขึ้น ตามทัศนะของ Sattayanurak (2010, n.d.) เห็นว่า ภาพลักษณ์ของกรมศิลปากรใน

ปัจจุบันมักได้รับการวิพากษ์ แต่ไม่ค่อยได้รับการแก้ไข ไม่ใช่เพราะบุคลากรกรมศิลปากรไม่มีฝีมือ หากเป็นเพราะไม่พยายามเข้าใจกระบวนการฝังรอยความทรงจำร่วมกันของสังคม ที่คนมักเชื่อมต่อกับตัวเองกับความทรงจำร่วมแบบเดิม ผลเช่นนี้ยังสะท้อนถึงการเข้ามามีอำนาจของรัฐแทนประชาชน เพื่อสร้างความเป็นชาติ เช่น Tantinipunkul (2009, n.d.) ที่เห็นว่า วัดหลวงในอดีตซึ่งสร้างโดยกลุ่มผู้ปกครองและชนชั้นผู้นำในสังคมได้กลายเป็นพื้นที่ขัดแย้งมากที่สุด จากการเป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมและมรดกของชาติ โดยการเปลี่ยนสภาพทางกายภาพของวัดในพุทธศาสนา ผลการการซ่อมบำรุงของหน่วยงานรัฐที่ชุมชนวิพากษ์ เป็นเพราะไม่ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมแบบเดิม ๆ บางวัดดัดแปลงเปลี่ยนแปลงใหม่ซึ่งไม่ใช่หลักการอนุรักษ์แท้จริง แม้คนในชุมชนไม่มีความรู้ในด้านการอนุรักษ์ แต่ด้วยความทรงจำร่วมและผูกพันกับศิลปะนี้มานานย่อมรู้สึกได้ถึงความแตกต่าง และไม่แน่ใจว่าจะแสดงความคิดเห็นในหมู่ตน แม้พระสงฆ์หันทบทวนตนเองที่ไม่มีมารอบคอบ ต่อการสอดส่องดูแลการปฏิบัติงานของหน่วยงานภายนอก มองเห็นแนวทางที่จะแก้ไข แต่สิ่งเหล่านี้ยังคาดหวังกับการตอบสนองของชุมชนได้ไม่มากนัก トラบใดที่ยังมีเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ความศรัทธาที่มีต่อเจ้าอาวาสลดลง และยังไม่อาจคาดหวังได้กับหน่วยงานราชการ トラบใดที่ยังใช้ระบบการประมูลแบบแข่งขันจากภาคเอกชน

สรุปผล

การศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กรณีวัดชลธาราสিংเห จังหวัดนราธิวาส ชุมชนวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับโบราณสถานน้อย การวางแผนตัดสินใจเป็นบทบาทของเจ้าอาวาสและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติการด้านเผยแพร่ความรู้ ใฝ่ดูแล และรักษาสืบวงศ์

หรือเป็นการอนุรักษ์โดยทางอ้อม อีกทั้งมีส่วนร่วมโดยตรงกับการสร้างใหม่ที่คงไว้ซึ่งศิลปะไทยประเพณี ขณะที่การซ่อมบำรุงหรือบูรณะโบราณสถานเป็นหน้าที่ของสำนักศิลปากร ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมมีทั้งด้านจิตใจ สังคมและรายได้แต่ไม่กระจายมากนัก เช่นเดียวกันกับการประเมินผล คนที่เข้ามามีส่วนร่วมมีน้อยจะมีเฉพาะเจ้าอาวาสและผู้รู้ศิลปะในชุมชน

เจ้าอาวาสวัด คนในชุมชนโดยรอบ และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต่างตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดร่วมกัน อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและรัฐต่างมีปัญหาแตกต่างกัน การอนุรักษ์และปฏิบัติการของคนในชุมชนมีปัจจัยจากปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนใต้ ปัญหาด้านทัศนคติของชุมชนที่มีต่อรัฐ ทัศนคติระหว่างชุมชนกับพระสงฆ์ ส่งผลให้การวางแผนตัดสินใจ การเข้ามาปฏิบัติการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนได้รับผลกระทบ คนซึ่งมีส่วนร่วมมีจำนวนไม่มาก มีได้กระจายอย่างทั่วถึง ในขณะที่หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะสำนักศิลปากรมีปัญหาด้านความแคลงใจของคนในชุมชน การดำเนินงานของผู้รับเหมาจากการจัดจ้างของภาครัฐได้ทำให้ชุมชนขาดความเชื่อมั่นในการอนุรักษ์ของรัฐ สิ่งเหล่านี้ทำให้ภาพลักษณ์ของหน่วยงานซึ่งรับผิดชอบเสื่อมลงด้วย และเห็นผลแล้วเมื่อวัดในอำเภอตากใบแห่งหนึ่งไม่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ แต่ขอจัดการด้วยตนเอง (ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์วัดแห่งหนึ่ง) ซึ่งปัญหานี้มีแนวทางแก้ไขคือ การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ ตั้งแต่การเป็นผู้รับเหมาหรือรับจ้างโครงการ จนถึงคนงานซ่อมบำรุง รัฐอาจจัดลำดับความสำคัญให้คนในชุมชนได้รับการประมวลหรือรับเหมาโครงการมากกว่าคนในท้องถิ่นอื่น ถ้าไม่สามารถหาผู้ประมวลในชุมชนหรือท้องถิ่นใกล้เคียงได้ อย่างน้อยเลือกคนในชุมชนให้เป็นคนงานรับจ้างผู้รับเหมาแทนคนภายนอก โดยรัฐอาจวางเงื่อนไข

แก่บริษัทผู้รับเหมาซึ่งได้รับการประมูล ต้องจัดหาคนงานหรือผู้ช่วยเป็นคนในชุมชนด้วย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เพิ่มทักษะจนสามารถเข้ามาช่วยเหลือรัฐในการอนุรักษ์ โบราณสถานครั้งต่อไป ชุมชนรอบวัดชลธาราสিংเหแม่เป็นพื้นที่ชายขอบของเขต วัฒนธรรมไทย เป็นชนกลุ่มน้อยในสามจังหวัดชายแดนใต้ แต่ยังหวงแหนและต้องการ รักษาศิลปวัฒนธรรมของตนเอง ฉะนั้นจึงไม่ควรเพิกเฉยต่อปัญหาที่จะตามมา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐควรเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วม ในการซ่อมบำรุง โบราณสถานร่วมกับสำนักศิลปากร สนับสนุนให้คนในชุมชนได้รับการจัดจ้างหรือรับเหมา โครงการ พร้อมกับถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการซ่อมสรวงรักษาหรือบูรณะขึ้นพื้นฐานแก่ ช่างอาสาสมัครในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการอนุรักษ์แก่ ชุมชน เพื่อไม่ให้ชุมชนเกิดความเคลงใจตั้งข้อสงสัย รวมถึงชี้แจงกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุแก่คนในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เยาวชนและประชาชนอย่างทั่วถึง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิด ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนดังปรากฏการณ์ที่พบว่า คนในชุมชนยังไม่กล้าแม้แต่การตัดกิ่งไม้ ภายในวัด สิ่งใดกระทำได้หรือไม่ได้ โดยอาจจัดอบรมระยะสั้นหรือจัดเอกสารเผยแพร่
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีระยะดำเนินการเร่งด่วนหากรับแจ้งให้มีการ ซ่อมบำรุง ดังที่เจ้าอาวาสกล่าวว่า เมื่อหลังคาภูมิโบราณรั่วแจ้งสำนักศิลปากรแล้วมัก ดำเนินการล่าช้า หรือต้องรอนงบประมาณปิดไป ทำให้น้ำฝนตกลงบนศิลปวัตถุ พื้น กระดานที่อยู่ภายในได้รับเสียหาย พระสงฆ์หรือประชาชนมีความพร้อมที่จะแก้ไข ปัญหาได้ทันทีแต่เกรงผิดกฎหมาย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยต่อไปควรเน้นประเด็นการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้สามารถบริหารจัดการมรดกศิลปวัฒนธรรมของตน และการจัดการความรู้ด้านมรดกศิลปวัฒนธรรมไทยพื้นถิ่นของวัดอื่น ๆ ในจังหวัดนราธิวาส เพื่อให้ตระหนักรู้อันนำไปสู่การอนุรักษ์แบบพึ่งพาตนเอง และส่งเสริมความเข้มแข็งแก่ชุมชนชาวไทยพุทธในพื้นที่ชายแดนภาคใต้

References

- Arli, K. & Chonpracha, S. (2013). *Promoting participation of community leaders in Soemsang Santisuk village project in the three Southern border provinces: A case study of Narathiwat Province*. (Master's thesis). Prince of Songkla University Pattani. Retrieved from http://soreda.oas.psu.ac.th/show_detail.php?research. [in Thai]
- Changsorn, W. (2010). *Changes of Buddhists after the unrest in the three Southern border provinces began. Since 2004-2011*. Pattani: Prince Galyani Vadhana Institute of Cultural Studies. Retrieved from http://soreda.oas.psu.ac.th/show_detail.php?research_id. [in Thai]
- Chapin, F.S. (1997). *Social participation and social intelligence*. (3rd ed.). New York: Longman.
- Jaetae, A. (2013). *Citizen engagement in development of Koh Sward community, Praisai Sub-district, Tak Bai District. Narathiwat Province*. (Master's thesis) Ramkhamhaeng, University. Bangkok. [Website]

Retrieved from <http://www.hu.ac.th/Symposium2014/proceedings/data/3402/3402-6.pdf>. [in Thai]

Mayoa, P. (2011, 5 May). *Communities love Takbai*. Retrieved from <https://www.l3nr.org/posts/455750>. [in Thai]

Na Songkhla, W. (1992). *Mural paintings in Thailand*. Bangkok: Office of Archaeology, Fine Arts Department. [in Thai]

Ophatchonlathan, Phra Khru. (2558). *Record of document of Phra Khru Ophatchonlathan*. Narathiwat Chon Thara Singhe Temple. [in Thai]

Phra Srichan, S. (2009). *Buddhist way of life in the unrest in the three Southern border provinces: The case study of Buddhists in Khok Pho District, Pattani Province*. (Master's thesis). Thammasart University. Bangkok. [Website] Retrieved from <http://digi.library.tu.ac.th/thesis/lib/>. [in Thai]

Ratanasit. T. (2012). The participation of local people in the conservation of the art environment: A case study of Phrathat Srisongrak, Loei Province. *Social Research Journal*. 35(2), 133-156. [in Thai]

Sattayanurak, A. (2010, 19 November). *Museum and shared memory of society*. Retrieved from <https://wwisartsakul.wordpress.com/2010/11/19/>. [in Thai]

Shompengpun, P. (2002). *History of Southern Thailand civilization*. Bangkok: Suwiriayasas. [in Thai]

Suknui, N. & Tepsing, P. (2016). *Community participation in Thai heritage conservation: A case study of Wat Kien Bang Kaew*. In the 7th Hatyai Academic National

and International Conference. June 23, 2016, Hatyai University. Songkhla.

Retrieved from <http://rd.hu.ac.th/Download%20File/file%>. [in Thai]

Tantinipunkul, W. (2009, 22 November). *Changes in the concept creation and restoration*. Reconstruction of temples during the reign of Rama kings up to now: Conflict issue of conservation of archaeological sites and cultural forms. [Article]. Retrieved from <http://www.arch.kmutt.ac.th/files/research/nation>. [in Thai]

Tepsing, P. & Promsaka na Sakolnakorn, T. (2011). *Research report plurality of Thai temple arts in Malayan peninsula*. Bangkok: Department of Cultural Promotion. [in Thai]

Thai ICOMOS. (2011). *Thailand charter on cultural heritage management in world heritage-share Heritage: Nomination, values and management*. Bangkok: Amarin printing & publishing. [in Thai]

Uluchata, P. (1999). *Meaning and aspects of Thai Art in arts and Thai Society*. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat University. [in Thai]